

פרס יצחק בן-צבי לשנת תשנ"ד לד"ר ישראל בן-שלום על ספרו 'בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי'

ספרו של ישראל בן-שלום מהווה מחקר היסטוריוגרפי רחב יריעה וחדשני. על אף שכוונתו המוצהרת לעסוק במגזר מוגדר ולכאורה מצומצם של תולדות עם ישראל בימי בית שני, הוא פורש לפנינו דיון מעמיק החורג הרבה מעבר לדיון בתולדות בית שמאי.

הדיון המפורט ברקע החברתי, האידאולוגי והפוליטי לפסיקה ההלכתית של שמאי ותלמידיו הצריך ידע מגוון ביותר הן במחקר ההיסטורי של ימי בית שני והן במכמני הספרות התלמודית לרבדיה. כתוצאה משילוב תחומים אלה מקבל הקורא תמונה שלמה ואובייקטיבית יותר.

הנסיון לתאר את מורשת בית שמאי כקשורה בכל פרטיה להשקפה אידאולוגית ופוליטית של קנאות המתנגדת לשלטון רומי בארץ-ישראל הוא נסיון נועז. ניתוח תופעה חברתית-פוליטית כמו המרד ברומי דרך פריזמה מצומצמת של ניתוח ההלכה של בית שמאי, אורכת לו סכנה של חד-צדדיות וקיצוניות דוגמטית. המחבר ניצל מכך לחלוטין, הן משום שנמנע מכל נסיון להסיק מהתיזה ההיסטורית שלו להשלכות אקטואליות ופוליטיות והן משום שטרם להביא בפני הקורא באופן שקול ואובייקטיבי את דעותיהם של חוקרים אחרים, שדעתם אינה כדעתו.

הערות השוליים המפורטות מאפשרות לקורא להשלים את התמונה גם מבחינת הפרשנות ההיסטורית וגם מבחינת התיאור ההיסטורי גופו. כך הופך מחקר ששם לו מראש למטרה לעמוד על הקשר בין בית שמאי לתנועת הקנאות ערב חורבן הבית לספר רב אנפין הפורש בפנינו את תולדות הארץ בימי הבית השני מכיבוש פומפיוס, דרך תקופת בית הורדוס, עד המרד הגדול ועד שורשי מרד בר-כוכבא. רוחב היריעה ההיסטורית נותן פרספקטיווה רחבה יותר לטיעון של קשר בין תפיסה הלכתית להשקפה פוליטית. ויש להניח שמעתה לא יוכל שום תלמיד או חוקר של התקופה לעסוק בנושא מבלי להזדקק לספר.

ה'קולות של בית שמאי', כגון הרשות להילחם בשבת, זוכות אף הן לניתוח היסטורי-חברתי במסגרת האידאולוגיה הקנאית. אולם המחבר אינו מסתפק בניתוח ההלכות שבהן באה לידי ביטוי מובהק גישתם האידאולוגית של בית שמאי כלוחמים קיצוניים נגד השלטון הזר, ההתכוללות ושיתוף הפעולה עם הרומים, כגון ניתוח י"ח הדברים שגזרו כיום שבו גברו בית שמאי על בית הלל. הלכות אלה, הקשורות ביחס לנוכרים, טבעי שישתלבו היטב בתיזה של המחבר. בן-שלום מנתח את כל ההלכות של בית שמאי מכל תחומי החיים, מדעתם היושרנית כי מרקדין לפני הכלה כמות שהיא ושרים 'כלה נאה וחסודה' רק לפני כלה שאכן ראויה לכך, דרך הלכות שמיטה ועד קביעת התאריך של ראש השנה לאילנות.

מאידך גיסא יוצא המחבר נגד דעות חוקרים קודמים לו שניסו לראות את ההבדל בין בית שמאי לבית הלל כהבדל שבין מעמדות חברתיים-כלכליים. טענתו שהוויכוח בין הבתים הוא אידאולוגי-פוליטי ואינו משקף שכבות חברתיות שונות מסבירה היטב את הביטוי שקיבלה המחלוקת הבסיסית

מידע: פרס יצחק בן-צבי תשנ"ד

והחשובה שבין הלל לשמאי בספרות חז"ל, ספרות שגובשה ונכתבה לאחר חורבן הבית וכשלוך התנועה הפוליטית של בית שמאי.

וכך מסכם זאת המחבר:

אין אנו רואים את בית שמאי ואת בית הלל בדמות של מפלגות בעלות מצע ברור, המכוונות את חבריהן ואת אוהדיהן למאבק מאורגן ומתוכנן כדי להשיג ולהגשים את מטרותיהן. כאשר אנו מדברים על הנוהים אחר בית שמאי, למשל, עלינו לתאר לעצמנו קודם כל המונים, איכרים ובעלי מלאכה, שמנהג אבותיהם בידיהם, והם שקועים בעבודתם ובחיי יום-יום של חול ושל חג, ואשר מעורבותם בחיים הפוליטיים היתה ספורדית, לפי הנסיבות והמאורעות המיוחדים שהתרחשו... גם את חכמי בית שמאי ואת תלמידיהם אין לראות תמיד כלוחמים אקטיביים ברומי, אך יש לראותם בהחלט כבעלי נטיות רוחניות ורגשיות, שהכשירו אותם להלכי רוח קנאים, ושגרמו לכך שמשורותיהם יבואו קבוצות הלוחמים בעלות אידאולוגיה קנאית צרופה ורמה מוסרית גבוהה (עמ' 229).

יש בקטע הקצר שלפנינו להדגים את בהירות הכתיבה, את המתינות ואת הידענות, שניכר ששנות עבודה רבות מספור הושקעו בה, והם שהביאו את הכותב לתאר את בית שמאי באופן אוהד ומעמיק ויחד עם זאת שקול ואובייקטיבי.

על ספרו 'בית שמאי ומאבק הקנאים נגד רומי', שבצדק ראוי לקרוא לו מפעל חיים, הוחלט להעניק לישראל בן-שלום את פרס יד יצחק בן-צבי לתולדות ארץ-ישראל.

ועדת השופטים: פרופ' יוסף גורני (יו"ר)

פרופ' אליעזר אורן

מר לוי יצחק הירושלמי

ד"ר איוון פרידמן

פרופ' דוד קושניר

פרופ' דניאל שוורץ